

DOCHODY GOSPODARSTW CHŁOPSKICH W 1959/60 R.

I. UWAGI OGÓLNE

(reprezentatywność gospodarstw badanych)

W oparciu o wyniki rachunkowości prowadzonej przez Instytut Ekonomiki Rolnej w gospodarstwach indywidualnych obliczono, jak co roku, dochody w 1959/60 r. oraz ustalono szereg wskaźników ekonomicznych dotyczących tych gospodarstw. Obliczenia przedstawiono na tle wieloletnich danych zaczerpniętych z rachunkowości począwszy od 1953/54 r.

Liczba gospodarstw zbadanych w 1959/60 r. wynosiła prawie 1200, a rozkład tych gospodarstw według grup wielkości obszaru i według okręgów rolniczych zestawiono w tab. 1.

Tabela 1

Liczba gospodarstw prowadzących rachunkowość w latach 1952/53—1959/60

Lata	Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw zbadanych	Lata	Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw zbadanych
1952/53	Polska	1 521	1959/60	10—14 ha	257
1953/54	„	1 520	„	14 i więcej ha	155
1954/55	„	1 492	„	Okr. I Póln. Zach.	133
1955/56	„	1 384	„	„ II Póln. Wsch.	78
1956/57	„	1 180	„	„ III Zach. Gran.	72
1957/58	„	1 192	„	„ IV Środ. Zach.	138
1958/59	„	1 016	„	„ V Środk. Wsch.	188
1959/60	„	1 199	„	„ VI Wsch. Gran.	178
„	do 3 ha zarobkujące	37	„	„ VII+X Poł. Zach. + Gór. Zach.	128
„	do 3 ha typ. roln.	59	„	„ VIII Gór. Przem.	51
„	3—7 ha	378	„	„ IX Poł. Wsch.	177
„	7—10 „	313	„	„ XI Górski Wsch.	56

Obliczone w niniejszym opracowaniu wartości średnie są, jak zwykle, średnimi ważonymi przez rzeczywistą strukturę gospodarstw rolnych w kraju i poszczególnych okręgach rolniczych. Średni obszar gospodar-

stwa uzyskany, jako wyżej wymieniona średnia ważona, zestawiono na tle danych spisu 1950 r. w tab. 2.

Tabela 2

**Przeciętny obszar gospodarstw rolnych badanych przez IER
w porównaniu z danymi GUS^a**

Wielkość gospodarstw i grupy województw	GUS 1950 r.	IER				
		1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Polska	5,85	6,16	6,15	6,20	6,27	6,20
do 3 ha	1,80	2,30	2,34	2,35	2,32	2,21
3—7 ha	4,75	5,09	5,18	5,20	5,22	5,21
7—10 „	8,24	8,35	8,37	8,42	8,38	8,30
10—14 „	11,44	11,51	11,49	11,55	11,50	11,46
14 i więcej ha	19,91	18,50	17,80	18,45	18,54	18,55
Koszalin, Szczecin, Gdańsk	8,75	9,66	9,71	9,41	9,43	9,42
Olsztyn	9,99	10,00	10,00	9,90	10,00	10,00
Zielona Góra	7,02	8,00	7,80	8,22	8,00	8,00
Poznań i Bydgoszcz	8,86	9,10	8,99	9,45	9,20	9,22
Warszawa i Łódź	6,16	6,27	6,36	6,36	6,41	6,35
Białystok	8,12	7,87	7,71	7,55	7,35	7,68
Wrocław i Opole	6,08	6,62	6,59	6,68	6,74	6,59
Katowice	3,97	4,45	4,41	4,18	4,23	4,06
Kraków, Rzeszów, Kielce, Lublin	3,87	4,16	4,23	4,27	4,30	4,36

^a Przyjęto tylko gospodarstwa rolne będące głównym źródłem utrzymania rodziny.

Wyniki dotyczą gospodarstw rolnych będących głównym źródłem utrzymania rodziny. Kryterium, którym IER posługuje się dzieląc gospodarstwa rolne na będące głównym lub ubocznym źródłem utrzymania, jest produkcja czysta gospodarstwa rolnego. Jeżeli dochody spoza gospodarstwa rolnego przekraczają 50% dochodu ogólnego gospodarstwa (dochód ogólny jest to produkcja czysta gospodarstwa rolnego plus dochody spoza gospodarstwa), to uważa się, że głównym źródłem utrzymania rodziny są dochody spoza gospodarstwa. Przy odwrotnej sytuacji, kiedy produkcja czysta stanowi więcej niż 50% w dochodzie ogólnym, gospodarstwo uważamy za utrzymujące się głównie z rolnictwa. Krytyczna sytuacja wymienionych 50% jest dość rzadka, gdyż zwykle w gospodarstwach zaznacza się wyraźna przewaga bądź dochodów z rolnictwa, bądź spoza rolnictwa. Omówiona sprawa dotyczy głównie gospodarstw do 3 ha.

Z porównania przeciętnego obszaru gospodarstw (tab. 2) badanych przez IER wynika, że jest on dość zbliżony do przeciętnego obszaru ze spisu 1950 r. Porównania obszaru obu źródeł dokonano tylko dla gospodarstw utrzymujących się głównie z rolnictwa. Sądzymy, że z danych spisu 1960 r. przeciętny obszar gospodarstwa indywidualnego okaże się mniejszy, ale również struktura gospodarstw ulegnie zmianie na korzyść gospodarstw od 3 do 7 ha, przeto i nasze średnie ważone obszary ulegną zmniejszeniu. Czyli należy przypuszczać, że zasadnicza rozpiętość pomiędzy obu źródłami nie wzrośnie. Tab. 2 świadczy o dużej stałości przeciętnego obszaru gospodarstw prowadzących rachunkowość z roku na rok

zarówno dla całego kraju, jak też dla grup gospodarstw i okręgów rolniczych. Wiąże się to ze stosowaniem metody średnich ważonych opartych o rzeczywistą liczbę gospodarstw w kraju.

Największa różnica występuje w gospodarstwach do 3 ha. Przeciętny obszar gospodarstwa w tej grupie według IER jest wyższy od danych GUS o około 30%. Należy jednak wziąć pod uwagę, że obliczone przeciętne z danych GUS dla tej właśnie grupy mają w dużym stopniu charakter szacunku, ponieważ dane takie nie były publikowane przez GUS, a zostały obliczone przez nas w oparciu o wszystkie gospodarstwa w tej grupie (jak mające główne tak i uboczne źródło utrzymania). Można też przypuszczać, że obszar ten jest dla danych GUS może oszacowany nieco zbyt nisko. W każdym razie sądzimy, że nasze gospodarstwa do 3 ha chyba są nieco za duże, jak na przeciętne w tej grupie. Wyszukanie gospodarzy w tej właśnie grupie chętnych do prowadzenia rachunkowości jest wyjątkowo trudne.

Obszar gospodarstwa wg danych IER w grupie od 3 do 7 ha różni się już tylko o około 10%. W grupach 7—10 i 10—14 obszar według obu źródeł jest wyjątkowo zgodny, natomiast w ostatniej grupie 14 i więcej ha dane rachunkowości są niższe prawie o 7%, co też można uważać za małą różnicę.

Porównując przeciętne obszary gospodarstw w poszczególnych okręgach (grupach województw) można stwierdzić, że są one według obu źródeł zbliżone. Nieco większe różnice około 14% na korzyść IER zaznaczają się w okręgach III (Zielona Góra) i IX (Kraków, Rzeszów, Kielce, Lublin). Następnie około 8% wykazują okręgi I (Koszalin, Szczecin, Gdańsk) oraz VII (Wrocław i Opole). Pozostałe okręgi mają różnice w granicach 5%.

Reprezentatywność gospodarstw prowadzących rachunkowość, jak to zwykle zaznaczamy, powinna być rozpatrywana z dwóch punktów widzenia. Po pierwsze, od strony struktury wielkości gospodarstw wchodzących do zbiorowości badanej i po wtóre — od strony intensywności produkcji (produkcyjności tych gospodarstw).

Uważamy, że produkcyjność jest jednocześnie syntetycznym wyrazem wszystkich czynników decydujących o wysokości produkcji rolnej gospodarstwa, jak: gleba, klimat, kultura rolna, nakłady na produkcję, położenie rynkowe, osobiste cechy gospodarującego i jego rodziny (pracowitość, zmysł organizacyjny) itp.

Oba poruszone czynniki mają zasadniczy wpływ na kształtowanie się średnich wyników rachunkowości dla poszczególnych okręgów, jak też dla całego kraju. Czynniki pierwszy jest już w dużym stopniu eliminowany przez stosowanie wag dla obliczenia średnich w postaci rzeczywistej liczby i struktury gospodarstw w okręgach i w kraju. Jak już niejednokrotnie była o tym mowa, zbiorowość badana zawiera więcej gospodarstw dużych i gdybyśmy nie stosowali odpowiednich wag, a obliczali średnie z naszych gospodarstw bez ważenia, to przeciętna wielkość gospodarstwa wynosiłaby około 9,15 ha. To znaczy byłaby wyższa o 50%, niż średnie dla kraju podane w tabeli 2. Również średnie wyniki dla dochodów, produkcji, obrotów pieniężnych, towarowych itp. byłyby charakterystyczne dla gospodarstw dziewięciohektarowych.

Drugi czynnik obciążający wyniki gospodarstw prowadzących rachunkowość, jakim jest wyższa ich produkcyjność, badamy od 1955/56 r. Jak

wynika z porównania wartości produkcji podstawowych artykułów rolnych według danych GUS i IER, wartość produkcji w gospodarstwach prowadzących rachunkowość, w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych, była wyższa od produkcji gospodarstw indywidualnych w Polsce o następujący procent:

1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
47 ⁰ / ₀	44 ⁰ / ₀	43 ⁰ / ₀	37 ⁰ / ₀	40 ⁰ / ₀

Można zatem sądzić, że dla szacunku dochodów chłopskich w 1959/60 r. należy podobnie, jak dla lat poprzednich, przyjąć zasadę, że gospodarstwa nasze były produktywniejsze i intensywniejsze w przybliżeniu o 40⁰/₀, od ogółu gospodarstw indywidualnych w kraju.

Tabela 3

Porównanie wskaźników produktywności gospodarstw prowadzących rachunkowość dla IER i gospodarstw indywidualnych w ogóle według danych GUS w 1959/60 r. Przeliczenie na 1 ha użytków rolnych

Wyszczególnienie	Dane GUS	Dane IER	Dane IER w % danych GUS
Zboża (cztery)			
powierzchnia zasiewów na 1 ha użyt. rolnych ha	0,45	0,46	102,2
plony z ha uprawy w q	15,8	18,3	115,8
ogólne zbiory na 1 ha użytków rolnych w kg	713	847	118,3
Ziemniaki			
powierzchnia zasiewów na 1 ha użyt. rolnych ha	0,15	0,15	100,0
plony z ha uprawy w q	128	144	112,5
ogólne zbiory na 1 ha użytków rolnych w kg	1 864	2 093	112,3
Buraki cukrowe			
powierzchnia zasiewów na 1 ha użyt. rolnych ha	0,018	0,030	166,7
plony z ha uprawy w q	168	202	120,2
ogólne zbiory na 1 ha użytków rolnych w kg	299	607	203,0
Bydło rogate			
sztuk na 1 ha użytków rolnych	0,45	0,64	142,2
produkcyjność na 1 szt. stanu początk. w kg	83	81	97,6
produkcja wagi żywej na 1 ha użyt. roln. w kg	35	52	148,6
Mleko			
krów na 1 ha użytków rolnych szt.	0,33	0,42	127,3
mleczność krów na 1 sztukę w ltr	1 951	2 304	118,1
produkcja mleka na 1 ha użytków rolnych w ltr.	606	952	157,1
Trzoda chlewna			
sztuk na 1 ha użytków rolnych	0,60	0,83	138,3
produkcyjność na 1 szt. stanu początk. w kg	125	142	113,6
produkcja wagi żywej na 1 ha użyt. roln. w kg	71	118	166,2
Jaja			
kur niosek na 1 ha użytków rolnych szt.	3,08	4,42	143,5
nieśność na 1 kurej jaj szt.	94	113	120,2
produkcja jaj na 1 ha użytków rolnych w kg	16	24	150,0
Ogółem produkcja podstawowych artykułów na 1 ha użytków rolnych w zł	7071	9813	140,0

Dla szczegółowszej ilustracji obliczeń podajemy tab. 3, 4 i 5.

W tab. 3 porównujemy wskaźniki produktywności gospodarstw prowadzących rachunkowość dla IER i gospodarstw indywidualnych w ogóle wg danych GUS w 1959/60 r., w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych.

W tab. 4 zestawiamy wartość produkcji podstawowych artykułów w zł również na 1 ha użytków rolnych w 1959/60 r. według obu porównywalnych źródeł.

W tab. 5 wreszcie porównujemy wyniki badania poziomu produkcji wg danych IER i GUS za pięć lat.

Poza ogólnym wskaźnikiem wyższej produktywności gospodarstw badanych przez IER, który wynosi 40%, należy również podkreślić, że dla produkcji roślinnej jest on na poziomie 20%, a dla produkcji zwierzęcej około 60%.

Tabela 4

Wartość produkcji podstawowych artykułów rolniczych w 1959/60 r. na 1 ha użytków rolnych w gospodarstwach prowadzących rachunkowość dla IER oraz w gospodarstwach indywidualnych w ogóle według danych GUS

Nazwa artykułów rolniczych	Cena za 1 kg	Wartość produkcji w zł na 1 ha użytków rolnych		Dane IER w % danych GUS
		GUS	IER	
Zboża (cztery)	2,45	1 747	2 075	118,8
Ziemniaki	0,81	1 510	1 695	112,3
Buraki cukrowe	0,60	179	364	203,0
Bydło	12,50	438	650	148,6
Mleko	2,30	1 394	2 190	157,1
Trzoda	18,20	1 292	2 148	166,2
Jaja	28,80	461	691	150,0
Ogółem	×	7 021	9 813	140,0
Produkcja roślinna	×	3 436	4 134	120,3
Produkcja zwierzęca	×	3 585	5 679	158,4

Tabela 5

Reprezentatywność gospodarstw prowadzących rachunkowość w latach 1955/56—1959/60

Nazwa artykułów rolniczych	Wartość produkcji wg danych IER w % danych GUS				
	na 1 ha użytków rolnych				
	1955/56	1956/57	1957/58	1958/59	1959/60
Zboża (cztery)	124,9	127,2	123,0	115,8	118,8
Ziemniaki	141,4	122,8	123,4	115,9	112,3
Buraki cukrowe	175,2	190,0	194,4	190,9	203,0
Bydło waga żywa	177,8	160,0	158,6	146,7	148,6
Mleko	156,5	159,8	161,3	153,2	157,1
Trzoda waga żywa	171,2	165,3	158,4	152,0	166,2
Jaja	138,5	153,7	146,2	146,4	150,0
Ogółem	147,4	144,0	142,7	136,7	140,0

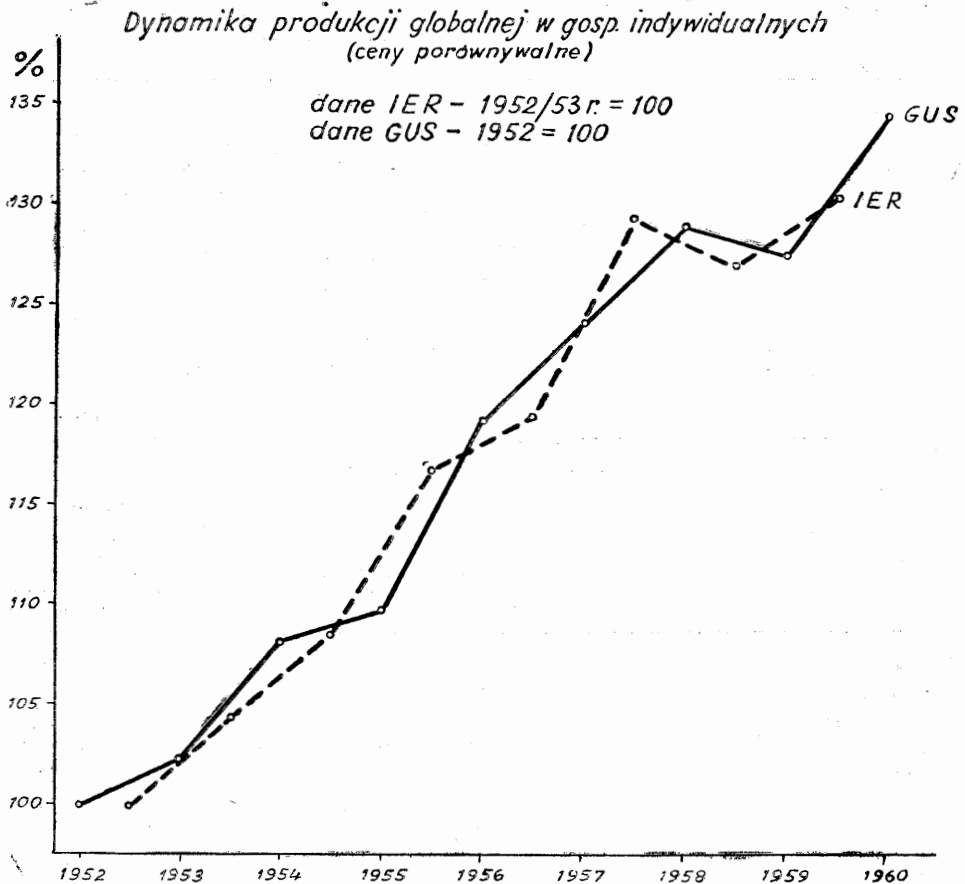
Tabela 6

Porównanie dynamiki produkcji gospodarstw indywidualnych w cenach porównywalnych według danych GUS i IER w %

Lata kalendaryzowe	Dane GUS			Lata gospodarcze	Dane IER		
	produkcja				produkcja		
	globalna	brutto	towarowa		globalna	brutto	towarowa
1953	100,0	100,0	100,0	1953/54	100,0	100,0	100,0
1954	105,6	100,2	101,4	1954/55	103,3	102,7	105,6
1955	107,1	105,1	111,3	1955/56	111,6	111,2	112,3
1956	115,7	109,9	117,2	1956/57	115,8	115,9	120,3
1957	120,9	116,0	125,1	1957/58	123,2	121,4	135,5
1958	125,5	121,5	136,2	1958/59	121,8	119,4	131,1
1959	124,8	119,0	131,9	1959/60	125,0	122,9	131,9
1960	131,2	123,1	140,1				

Źródło danych GUS: Rocznik Statystyczny 1960.

Wykres 1.

Największa różnica zaznacza się stale w produkcji buraków cukrowych. W ostatnim roku w gospodarstwach IER produkcja ta jest dwukrotnie wyższa niż w masie gospodarstw indywidualnych. Natomiast w produkcji zbóż i ziemniaków rozpiętość w ostatnich latach maleje. Wynika to między innymi z faktu, że w masie gospodarstw indywidualnych dynamika plonów zbóż i ziemniaków jest nieco wyższa niż w gospodarstwach prowadzących rachunkowość. Różnice i rozpiętości w produkcji zwierzęcej utrzymują się jednak stale w podobnej skali.

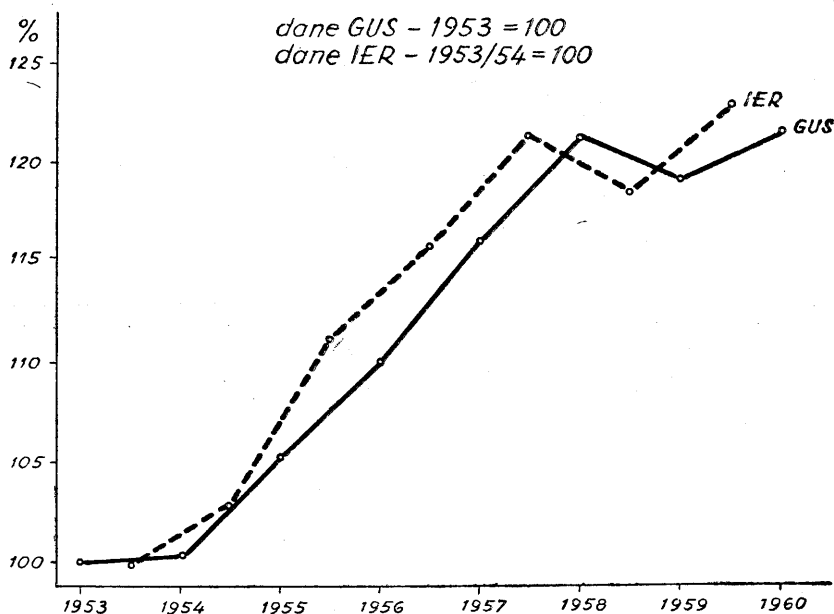
Mimo iż poziom produkcji gospodarstw prowadzących rachunkowość jest stale na znacznie wyższym poziomie niż w ogólnej masie gospodarstw indywidualnych, to jednak dynamika produkcji według obu źródeł jest bardzo podobna.

Dla ilustracji zjawiska przedstawiamy w kilku tabelach i na szeregu wykresach dynamikę produkcji globalnej, produkcji brutto i towarowej oraz dynamikę plonów z 1 ha i pogłowia inwentarza żywego na 100 ha użytków rolnych.

Przedstawiona tabela 6, jak też wykres 1, 2 i 3 wskazują na identyczność dynamiki produkcji globalnej według danych GUS i IER. Również zbliżoną dynamikę obserwujemy w produkcji brutto i produkcji towarowej.

Wykres 2.

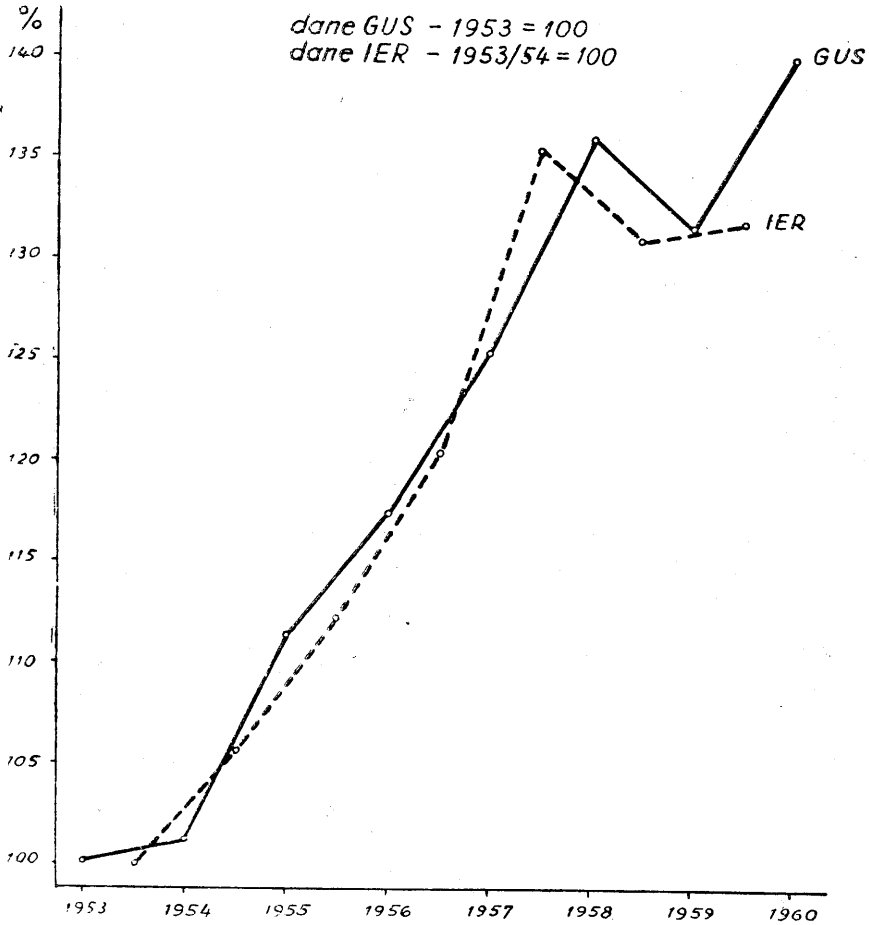
*Dynamika produkcji brutto w gosp. indywidualnych
wg danych GUS i IER (ceny porównywalne)*

Duża zgodność dynamiki produkcji globalnej wynika z podobieństwa dynamiki plonów podstawowych upraw, jak też pogłowia inwentarza na 100 ha użytków rolnych.

Wykres 3.

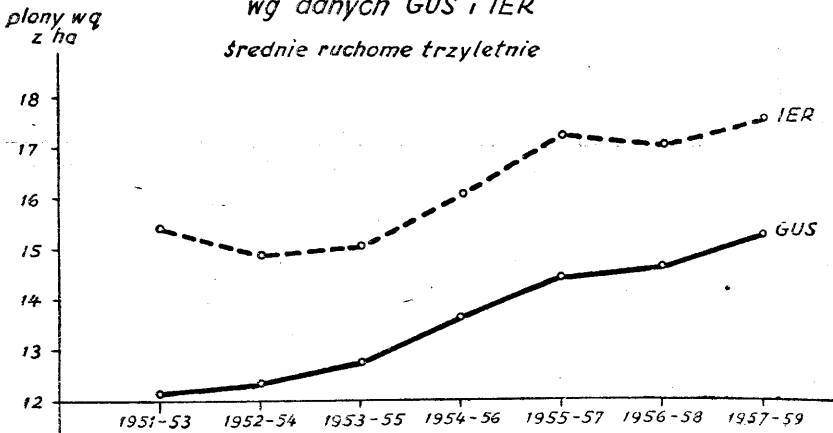
*Dynamika produkcji towarowej w gosp indywidualnych
wg danych GUS i IER (ceny porównywalne)*

Wykres 4.

*Plony czterech zbóż w q z ha
w latach 1951-1959
wg danych GUS i IER*

Średnie ruchome trzyletnie

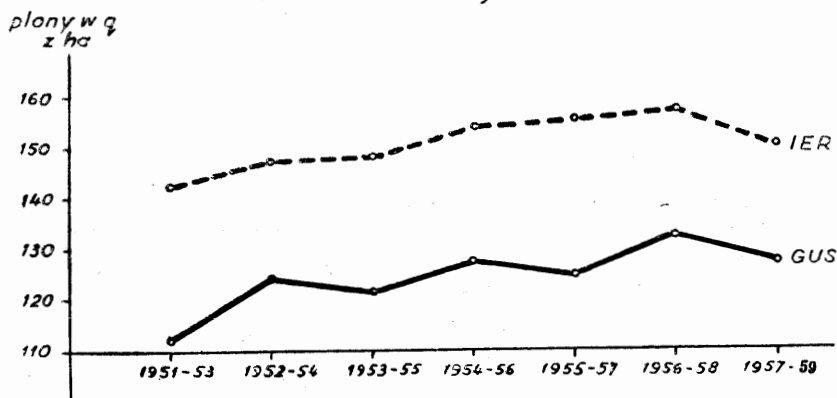

Na wykresie 3, 4 i 5 podajemy plony z 1 ha czterech zbóż, ziemniaków i buraków cukrowych według obu porównywanych źródeł. Plony są podane w wartościach absolutnych dla jednoczesnego uwidocznienia ich poziomu i dynamiki.

Wykres 5.

*Plony ziemniaków w q z ha
w latach 1951-1959
wg danych GUS i IER*

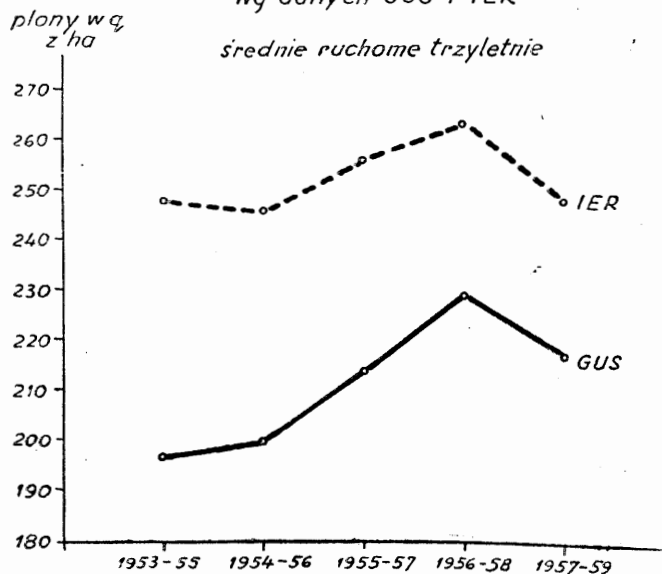
średnie ruchome trzyletnie

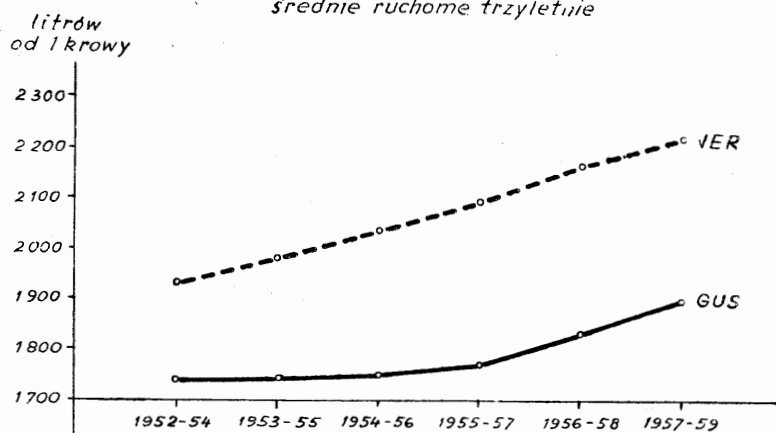
Wykres 6.

*Plony buraków cukrowych z ha w q
w latach 1953-1959
wg danych GUS i IER*

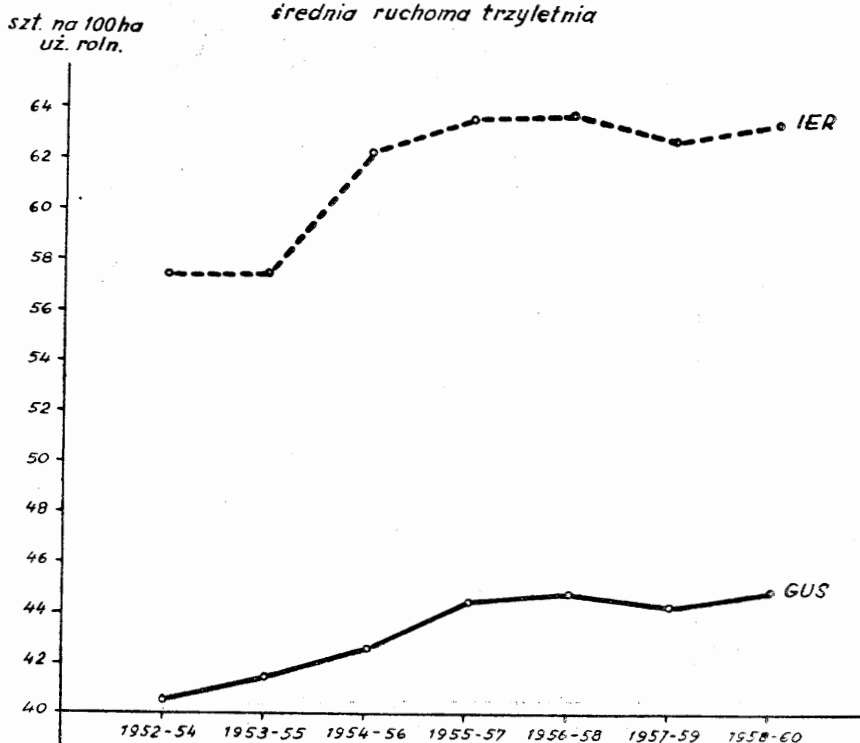
średnie ruchome trzyletnie

Wykres 7.
Mleczność krów w litrach od 1 krowy rocznie
w latach 1952-1959
wg danych GUS i IER
średnie ruchome trzyletnie

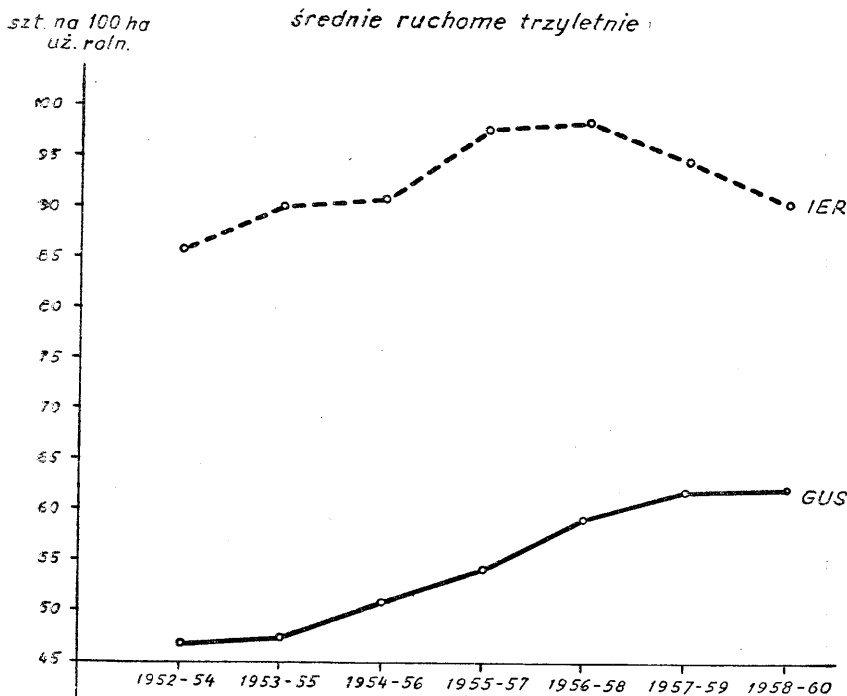

Wykres 8.
Bydło na 100 ha użytków rolnych
w latach 1952-1960
wg danych GUS i IER
średnia ruchoma trzyletnia

Wykres 9.

*Trzoda chlewna na 100 ha użytków rolnych
w latach 1952-1960
wg danych GUS i IER*

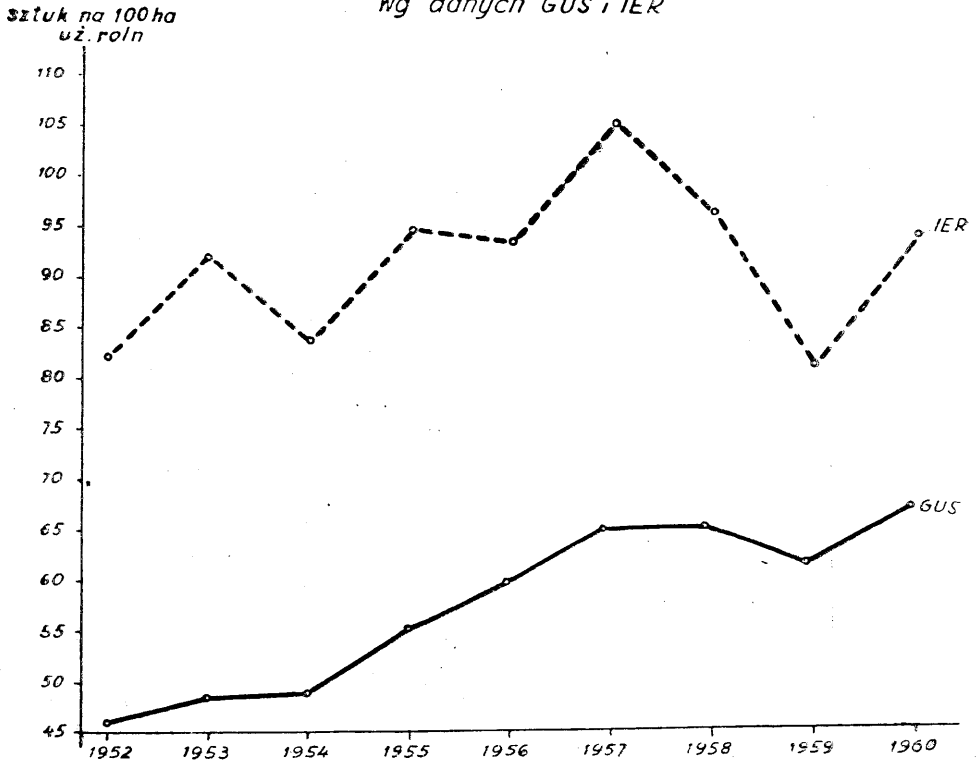
Dla wyeliminowania corocznych wahań i uwypuklenia dynamiki podajemy zarówno plony z 1 ha, jak i mleczność krów, jak też nasilenie inwentarza żywego na 100 ha użytków rolnych, jako średnie ruchome trzyletnie. Plony z 1 ha wykazują bardzo duże podobieństwo tendencji rozwojowych.

Mleczność krów ma silniejszą dynamikę w gospodarstwach IER, to też w ostatnich latach rozpiętość wzrasta.

Rozwój pogłowia bydła mimo podobieństwa linii rozwojowych, ma jednak nieco wyższą dynamikę w gospodarstwach IER, zwłaszcza zasadniczy skok następuje w 1956 r. Linia rozwojowa według GUS jest znacznie łagodniejsza.

Rozwój trzody chlewnej do 1957 r. włącznie wykazuje zgodne tendencje według obu źródeł. Od 1958 r. następuje rozbieżność w tendencjach rozwojowych. W gospodarstwach IER w latach 1958 i 1959 pogłowie trzody ulegało zmniejszeniu, a w 1960 r. co prawda wzrosło, lecz jeszcze nie osiągnęło stanu z 1958 r. Natomiast wg GUS w 1958 r. trzoda pozostała na poziomie 1957 r., w 1959 r. nieznacznie zmalała, aby w 1960 r. osiągnąć niebywały dotychczas przyrost (10,1% w ciągu roku) i najwyższy dotychczasowy stan. Wobec wymienionych rozbieżności zatrzymamy się nieco dłużej nad tą sprawą i zilustrujemy tendencje rozwojowe trzo-

Wykres 10.
*Trzoda chlewna na 100 ha użytków rolnych
 w latach 1952-1960
 wg danych GUS i IER*

dy chlewnej w poszczególnych latach. Jak wynika z wykresu 10, rozwój pogłowia trzody według GUS do 1957 r. był stale postępujący i niezwykle harmonijny, a zachwianie równowagi nastąpiło właściwie dopiero w 1959 r. i depresja nie była głęboka. Odmienny obraz wynika z danych IER. Rozwój pogłowia ma linię strzępiastą, nierówną i gwałtowną. Pogłowie nie rośnie powoli i równomiernie, lecz właściwie co drugi rok następują depresje, a zwłaszcza w latach 1958 i 1959 pogłowie spada do poziomu 1952 r., aby znów w 1960 roku osiągnąć poziom roku 1956.

Niewątpliwie gospodarstwa prowadzące rachunkowość, w których nasyconie inwentarzem żywym, a zwłaszcza trzodą, jest o 60% wyższe od ogółu gospodarstw, reagują bardziej gwałtownie na wszelkie przeciwności losu w postaci braku pasz, nieodpowiednich cen itp. Z drugiej zaś strony niezwykle harmonijny rozwój pogłowia trzody według danych GUS, może do pewnego stopnia nasuwać przypuszczenie, że dzieje się to na tle stale polepszających się materiałów statystycznych. Zwłaszcza dane spisu zwierząt z czerwca 1960 r. zdecydowanie nasuwają takie przypuszczenia. Wiadomo bowiem, że do 1960 r. GUS nie posiadał na formularzach spisowych oddzielnej pozycji dla prosiąt. Wprowadzenie w 1960 r. dwóch dodatkowych rubryk „prosięta przy maciorach” i „pozostałe prosięta” spo-

wodowało bardzo znaczny wzrost pogłowia, wynikający wyraźnie z ujęcia prosiąt przy maciorach, które uprzednio nie były ujmowane.

Przedstawione porównania i nawiązania wyników rachunkowości do danych masowych pozwalają wnioskować, że mimo różnicy poziomów tendencje rozwojowe według obu źródeł są bardzo podobne, co pozwala na posługiwanie się danymi rachunkowości z większą śmiałością i wykorzystywanie ich do uogólnień.

II. METODA OBLICZANIA DOCHODÓW W GOSPODARSTWACH INDYWIDUALNYCH PROWADZĄCYCH RACHUNKOWOŚĆ ROLNĄ

Wydawane co roku publikacje Instytutu Ekonomiki Rolnej pt. „Wyniki Rachunkowości Gospodarstw Indywidualnych” zawierają dość szczegółowo podaną metodę obliczania dochodu dla tych gospodarstw. W tym miejscu przypominamy jednak, dla wygody czytelników, raz jeszcze ogólne założenia tej metody.

Kalkulację wytworzonego dochodu i jego rozdysponowania oblicza się w formie swego rodzaju zamkniętego bilansu. Podstawą, punktem wyjścia całej kalkulacji jest produkcja globalna gospodarstwa. Dla przykładu podajemy schemat.

I. Wytwarzanie dochodu

	Produkcja globalna gospodarstwa
—	Nakłady materialne
	Produkcja czysta <i>(dochód globalny)</i>
+	Dochód spoza gospodarstwa
Dochód ogólny gospodarstwa (dochód społeczny)	

II. Podział produkcji czystej

	Produkcja czysta
	Podatki
	Obciążenia z tytułu obowiązkowych dostaw
—	Ubezpieczenia
	Czynsze dzierżawne i procenty
	Pracownikom najemnym
DOCHÓD ROLNICZY	
	Dochód rolniczy
+	Dochód spoza gospodarstwa
Dochód osobisty (dochód rolniczy + dochód spoza gospodarstwa)	

III. Podział dochodu osobistego

Spożycie

Różnica stanu majątkowego (akumulacja).

Omówimy poszczególne kategorie ekonomiczne, tworzące obraz wyników gospodarowania.